

Euroopa Liidu võlakriis – kas majandus- või poliitiline kriis?

RiTo vestlusring

Riigikogu Toimetiste vestlusringis 21. novembril vaagisid kolm eksperti Euroopa võlakriisi ning euroliidu ja Euroopa ühisraha tulevikku.

Vestlusringis osalesid rahandusminister Jürgen Ligi, Eesti Välispoliitika Instituudi juhatuse liige Erkki Bahovski ja jurist Andres Tupits. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Riigikogu Toimetiste vestlusringis 21. novembril vaagisid kolm eksperti Euroopa võlakriisi ning euroliidu ja Euroopa ühisraha tulevikku. Vestlusringis osalesid rahandusminister Jürgen Ligi, Eesti Välispoliitika Instituudi juhatuse liige Erkki Bahovski ja jurist Andres Tupits. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Kõik algab usaldamatusest

H. Ruusing: Alustaksin küsimusest, kuidas defineerida Euroopa võlakriisi.

J. Ligi: Praeguse olukorra järgi võiks võlakriisi defineerida järgmiselt: riikidel on raskusi oma laene pikas perspektiivis teenindada. Loomulikult on oluline võlatase ise ning kõik, mis sellega seotud või mis sellest tuleneb – tohutu ebakindlus majanduses ja eelkõige väärtpaberiturgudel. Tasapisi kaasneb sellega investeeringute vähenemine ja tarbijakindluse langus ning majanduse jahtumine.

A. Tupits: Kõige lühemalt võiks võlakriisi defineerida kui usaldamatust valitsuse võlakirjade vastu. See on põhjustanud intressimäärade tõusu probleemsetele riikidele ja nende võlakirjade väärtuse vähenemise. Kõik muu käib juba sellega kaasas.

E. Bahovski: Ma ei ole majandusmees, minu jaoks on võlakriis see, kui ei ole raha tagasi maksta. On võetud laenu, mis on osutunud suureks, lisandunud on intressid ja enam ei suudeta raha tagasi maksta. See ei ole muidugi ainult majandusküsimus. Kuna tegemist on riikidevaheliste suhetega ja riigisiseste suhetega, samuti vastasseisuga rahva ja valitsuse vahel, on kriis võtnud poliitilise mõõtme.

J. Ligi: Ma täiendaksin: määrav ei olegi võla suurus, vaid pigem selle teenindamise kulu. Ei ole sugugi nii, et võlakriisi keskmes on kõige suurema võlaga riigid, vaid hoopis Euroopa, kus keskmine võlg jääb natuke üle 80 protsendi SKT-st. Mitte USA, kus nii defitsiit kui ka juurdelaenamise vajadus ja võlatase on märksa kõrgemad, ega Jaapan, kus need on veel kõrgemad. Otsustab mitte suur võlg, vaid eelkõige kerkinud intressid. Rahanduslikus mõttes on võlakriis Euroopa suhtes natuke diskrimineeriv ja ebaõiglane, sest pilgud on keskendunud sinna, kus võlatase ei olegi kõige kõrgem.

Põhjuseks riikide võlakirjad

H. Ruusing: Kas see on ainult avaliku sektori võlg? Või ka erasektori võlg? Millal probleem tekkis? Kas viimase aasta jooksul?

A. Tupits: Valitsussektori võlg on muidugi oluline, aga mitte iga probleemne euroala liikmesriik ei sattunud sellesse olukorda sellepärast, et valitsuse võlatase oli algselt halb. Kui Kreeka kõrvale jätta, siis ülejäänute puhul oli probleem pigem see, et nii erasektor kui ka valitsussektor eeldasid, et elu läheb paremaks. Probleem süvenes, kui pärast Lehman Brothersi pankrottiminekut turgudel ootamatult likviidsus otsa sai. Hispaania puhul näiteks ei olegi asi selles, kas valitsus suudab oma võlga teenindada, vaid selles, mis saab siis, kui valitsus peab hakkama näiteks pankasid päästma ja erasektorile appi minema. Sellisel juhul muutub erasektori võlg väga kiiresti avaliku sektori võlaks.

J. Ligi: Praeguse kriisi puhul on jutt põhiliselt ikkagi avaliku sektori võlgadest, sealjuures võivad erasektori võlad olla äärmiselt erinevad. Näiteks Kreeka erasektori võlatase on väga madal. See on ikka nende riikide probleem, kus riigi kulud on suuremad kui tulud. Kulud on väga jäigad ja tulude vähenemisel ei suudeta neid kärpida. Mugav elu on tagatud inimestele nn hoolekanderiikides majanduskonjunktuurist sõltumata ning nad on sellega harjunud. Räägitakse mitte hüvedest, vaid õigustest. Õigus elada palju paremini, kui sa ise oled välja teeninud, on neisse sisse kodeeritud. Ja muidugi on teinud vigu pangad. Odavat laenu on antud ka riikidele, kes pole majanduslikult nii tugevad kui Saksamaa või Põhjamaad. Raha on lihtsalt pumbatud riigissektorisse. Riikide võlakirjad ongi põhjuseks, miks pangad on praegu uue löögi all pärast 2008. aastat, sest need võlakirjad ei ole enam väärt seda, mida nad raamatupidamisreeglite järgi panganduses on ehk 100 protsenti nimiväärtusest. Nagu praegune usalduskriis näitab, siis sellise hinnaga turul oma võlakirjadest enam lahti ei saa. Aga kui sa ei suuda neid lõpuni hoida, oled väga suurtes probleemides. Sealtnaudu tuleb löök erasektorisse. Laenamine väheneb, pankade omavaheline usaldamatus suureneb ning majandusaktiivsus langeb. Seega algab kõik riiklikult määratud kulutasemest, mis on olnud pikka aega kõrgem kui tulud.

E. Bahovski: Minu meelest ei ole need probleemid tekkinud viimase aastaga. Üleilmne majanduskriis tõstis need teravalt esile. Baas võlakriisiks loodi palju varem. Praegu võimendab kriisi ka meedia. Oma rolli mängib see, et säärane riik nagu Kreeka ei suuda oma kodanikelt korralikult makse koguda ning riigi sissetulekud põhinevadki suures osas ainult laenudel.

A. Tupits: Maksukogumine on ennekõike Kreeka probleem, ülejäänud euroala riikidel ei tohiks nii drastilisi probleeme olla. Küsimus on pigem selles, et enne seda, kui euro loodi, olid riikide võlakirjade intressitasemed erinevad. Ent see, mis juhtus pärast euro sisseviimist, oli omamoodi majanduslik fenomen. Inimestele tundus euro tähendavat seda, et Euroopasse on toodud justkui mingi Ameerika analoog, sealjuures jäeti kahe silma vahele oluline detail – tegemist on valuutaliidu, mitte föderatsiooniga. Ehk riigid on leppinud sellega, et nad kasutavad ühist valuutat, mitte et Euroopa Liidul oleks oma valuuta. See on see erinevus, mis lahutab Euroopat ja Ameerika Ühendriike.

J. Ligi: Valuutaliidu puhul ei ole minu arust põhimõtteliselt võimalik süsteem, kus keskpank valitseb või rahastab valitsusi otse. USA föderaalreserv finantseerib riigi defitsiiti uhkelt läbi aegade. Ei saa ju loota, et Euroopa Keskpank võtaks endale vastutuse Kreeka, Portugali või ükskõik kelle eelarveprobleemide eest. Vastutus lasub ikkagi nendel riikidel endil. Ma ei kujuta ette, et Euroopa Keskpank hakkab riikidele otse raha andma, sest need riigid, kellel on võlg elamise kultuur, näevad selles turuvälist üle jõu elamise allikat. See oleks hukatuslik.

Kes vastutab euro eest?

H. Ruusing: Kes vastutab euro eest? Dollari eest võtab vastutuse USA, aga kes vastutab euro eest? Praegu tundub, et seda vastutust on võtmas Saksamaa.

E. Bahovski: See ei ole lihtne küsimus. Praeguste kokkulepete järgi nii-öelda päevapoliitilisel tasandil vastutab Kreeka, vähemalt selles osas, mis puudutab Kreeka võlakriisi. Sealne valitsus on andnud siduvaid lubadusi viia läbi kärpeprogramme ja saab vastutasuks laenu või abi. Laiemas mõttes on poliitiline vastutus Prantsusmaal ja Saksamaal, sest euro on Prantsusmaa ja Saksamaa ühisprojekt, mistõttu nemad kannavad ka selget vastutust. Nad tunnetavad oma vastutust, sest Saksamaa on öelnud: euroala päästmine on tähtsam kui Kreeka päästmine.

A. Tupits: Valuutaliidu definitsioonist lähtudes on euro riikide ühine valuuta, mis tähendab seda, et euro eest vastutavad euroala liikmesriigid. See haakub ka Euroopa majandus- ja rahaliidu koostamise loogikaga, et majandus- ja rahaliit pidi olema tugevate riikide liit. Seega protseduur, mis on ette nähtud aluslepingutes riikide hindamiseks enne euro kasutusele võtmist, pidi tagama, et euro saavad kasutusele võtta ainult riigid, kes on majanduslikult tugevad. Elu on teinud siin oma korrektiivid. Põhimõtteliselt on ühine valuuta ühisturu loomiseks hea asi ja kui rääkida sellest, kes peaks euroala kooshoidmise nimel vaeva nägema, siis just needsamad eurot kasutavad riigid. See, et mõned riigid ei ole oma ülesannetega hakkama saanud, ei tähenda, et euro oleks halb projekt. Algsetest poliitilistest lubadustest kinni ei peetud ja seetõttu on tõelisus see, et räägitakse aluslepingute muutmisest ja keskvõimu tugevdamisest.

J. Ligi: On õige, et liikmesriigid vastutavad, kuigi praegu on vastutus suuresti negatiivse tooniga, sest eurotsoon kipub olema sõltuvuses oma kõige nõrgematest lülidest. Näpuga saab näidata nõrkadele, aga muidugi ka tugevatele, kelleks on kõigepealt siiski Saksamaa. Mul on tõepoolest hea meel, et Prantsusmaa on koos Saksamaaga võtnud endale poliitilises mõttes natuke suurema vastutuse ning püüab initsiatiivikalt tegutseda. See on fakt, et kõik reformid, sealhulgas abipaketid, sõltuvad väga palju tugevatest riikidest, eriti Saksamaast, sest tema käes on raha. Kui tema ei taha, siis midagi ka ei tule. Saksamaa peab leppima kokku eelkõige Prantsusmaaga. Pärast seda on väiksematel riikidel palju keerulisem oma tahtmisi peale suruda. Õnneks meil seda, mis läheks vastuollu Saksamaaga, palju ei ole. Pigem tahaksime kohati, et Saksamaa roll oleks veel tugevam ja lõunapoolsetel riikidel nõrgem. Üldiselt võib ka öelda hoopis teistpidi: euro eest vastutab Euroopa Keskpank, kes ikkagi eurot emiteerib ning määrab selle hulga turul. Keskpank on oma tööga väga hästi hakkama saanud, sest euroala

keskmise inflatsioon on endiselt alla kahe protsendi. Euro on kursilt ikkagi väga tugev valuuta ja ei ole kuhugi kukkunud. Kuigi räägitakse euroala kriisist ja euro usaldusväärsest, usub turg eurot ja euro on stabiilne. Halvasti läheb mitme eurotsooni riigi majandusel, aga seda enamasti ühenduse reeglite rikkumise pärast.

H. Ruusing: Kas euroreeglid peaksid olema tunduvalt rangemad? Kas nende täitmise üle peaks olema rangem kontroll? Milline peaks olema karistusaparaat, mis tagab reeglite täitmise?

Aluslepingute muutmine nõuab aega

A. Tupits: Valuutaliidu puhul tuleb arvestada, et tegu ei ole föderatsiooniga, mis tähendab omakorda seda, et stabiilsuse kasvupaktis leppisid kokku suveräänsed riigid. Suveräänse riigi suhtes ei saa kohaldada mõjutusvahendeid, mida näiteks föderatsiooni keskvoim kohaldab osariikide vastu. Ühise valuuta loomisse oli see nõrkus kohe algusest peale sisse programmeeritud. Mitte ühelegi riigile ei ole euro kehtimise jooksul stabiilsus- ja kasvupakti mittejälgimise eest trahvi tehtud. Sellel on palju põhjusi. Üks põhjus on see, et vähemalt üks riik esitas oma majanduse kohta valeandmeid. Valeandmete esitamise tulemusena on alates 2004. aastast kogu Euroopa statistika kogumise süsteemi muudetud järjest rangemaks. Samal ajal näiteks Eesti, kes oma seadusandlust euroreeglitega kohandas, pidi end jooksvalt muutuvate reeglitega kooskõlla viima. Euroopa Liidus on sisemine ehk kodune poliitika paratamatult laienenud ja mõjutusi tuleb tihti sealt, kust seda oodatagi ei oska. Retsepti, kuidas valuutaliitu tugevamaks teha, alles töötatakse välja. Tõenäoline on, et hakatakse muutma aluslepinguid, võimalik, et see tähendab nii komisjoni kui ka nõukogu pädevuste olulist muutmist ja tugevama kontrollisüsteemi sisseviimist. Kuidas kõik välja nägema hakkab, on keeruline öelda. Saksamaal debatt aluslepingute võimaliku muutmise üle juba käib. Küsimus on seal pigem selles, kui suure osa suveräänsusest on Saksamaa nõus loovutama, et euroala püsiks tulevikus stabiilne. Ilmselt seisab see debatt ka Eestis ees.

E. Bahovski: Praeguse süsteemi järgi jälgib lepingute täitmist Euroopa Komisjon ja mingitel aladel on komisjonil tõesti õigus alustada menetlust seadusi või direktiive rikkunud liikmesriigi vastu. Niimoodi on näiteks Eesti vaielnud komisjoniga kasvuhoonegaaside kvootide üle ja see protsess on täiesti tavaline. Ideaalis võiks see puudutada ka euro tulevikku. Kuid siin on muidugi mitu aga. Eelkõneleja juba vihjas sellele, et tuleks luua uus järelevalveorgan. Samas viitavad praegused tendentsid Euroopa Liidus sellele, et ehkki aluslepinguid tahetakse muuta, ei soovi liikmesriigid komisjonile pädevusi juurde anda. Seega ühelt poolt õhatakse selle järele, et Euroopa Liidul võiks olla mingi keskorgan, kes valvaks, kuidas euroala riigid täidavad kasvu- ja stabiilsuspakti, teiselt poolt ei taha liikmesriigid iseotsustamist ära anda, sest see on neile mugav. Poliitikud peavad mõtlema valimistele. Minu arvates on need kaks vastandlikku soovi. See ongi põhiline probleem. Aluslepingute muutmine on ilus loosung ja ilmselt ka paratamatu tee, aga ma tuletan meelde, et eelmine kord läks aluslepingu muutmisega aega kaheksa aastat, enne kui jõuti Lissaboni lepinguni. Protsess algas 2001. ja lõppes 2009. aastal. Kui algataksime sellise protsessi praegu, siis ma ei usu, et see saaks läbi mõne kuuga.

Vaja on rangemaid reegleid

J. Ligi: Kõigepealt oli euro loomise algne idee – ma pakun, et isegi Euroopa Liidu algidee – kehtestada fiskaalreegleid selliselt, et üle majandustsükli ollakse tasakaalus eelarvega. Tegelikult taandus see eurotsoonis ja Euroopa Liidus kolmele protsendile defitsiidile ja 60 protsendile võlatasemele SKT-st, mis minu arust on juba suhteliselt lödvad reeglid. See võimaldas riigiti elada pidevalt paariprotsendilises miinuses, arvestades, et majandus kasvab nominaalselt kiiremini ja võlatase SKT-ga võrreldes ei kasva. Samal ajal majanduse aeglustudes ning majandusprognoosides aeg-ajalt eksides ja ka reegleid rikkudes võlatase ikkagi kuhjus. Tegelikult kirjutati riigi kulutused igale poole seadustesse mitmesuguste garantiide ja heaolustandardite kujul. Fakt on, et reegleid lihtsalt ei täidetud. Hea tahtmise juures oleks piisanud vanadest reeglitest. Kui kõik oleksid hoidnud võlgu kontrolli all ja defitsiiti minimaalsena, poleks midagi väga hullu juhtunud. Kuid paraku Euroopa vananeb, tema konvergennts on muu maailmaga vastupidine ja ta kaotab konkurentsivõimet. Kui tuli tõsine kriis, siis järsku avastati, et 60 protsendist väiksem võlakoormus oli pigem erand ning meetodid, millega kriisitingimustes majandusse sekkuti, olid kõik väga kallid. Automaatsed sotsiaalsed stabilisaatorid olid väga kulukad. Kas reeglid peaksid olema rangemad? Jah, sest neid ei täidetud, ja need on ka rangemaks läinud. Näiteks statistika kujunemine on võetud hoopis suurema järelevalve alla. Kuidas tehakse riigiti majandusprognoose, seda hinnatakse ikkagi Euroopa tasemel. Kuidas tehakse riigiti eelarvet? Siingi toimub eelkooskõlastamine, kas prognoosid ja kulud on realistlikud ning vastavad tasakaalureeglitele. Fiskaalreeglite rikkumise korral on kehtestatud lõpuks sanktsioonid. Siiani sekkuti ainult ülemäärase defitsiidi korral ja praegu on Euroopas kõik riigid peale Eesti, Rootsi, Soome ja Luksemburgi patustanud. Aga see on vanade reeglite järgi, nüüd tuleb juurde hindamine makromajanduse näitajate ja võlataseme järgi. Kui riigi võlatase ei vähene piisavalt kiiresti, on ka see juba põhjus ettekirjutusi teha ja lõpuks sanktsioone rakendada. Tegelikult on äsja kehtestatud reeglid päris korralikud ja võiksid toimida, kui valitsused on ausad, seda enam, et ebaausaks käitumiseks on nüüd palju vähem võimalusi. Aga turgudest ei saa üle ega ümber, sest kord kaotatud usaldus ei taha tagasi tulla, seega on need reeglid ka tulekustutuseks välja mõeldud. Tulemüürina mõeldud Euroopa Finantsstabiilsuse Fond (EFSF) ei taha olla eriti atraktiivne kapitalikoguja, Euroopa Stabiilsusmehhanismi (ESM) varasem jõustumine ei õnnestu. Euroopa Liidu rahandusministrite kohtumisel jäadi erasektori kaasamise probleemi taha. Ei lepitud kokku võlgade mahakirjutamise küsimuses.

A. Tupits: Kuuest õigusaktist koosnev eelnõude pakett sai alguse 2010. aasta suvel, kui Olli Rehn tegi komisjonile ettepaneku olemasolevate protseduuride asemele uued ja karmimad teha. Põhimõtteliselt ei oleks uusi ja karmimaid reegleid vaja, kui iga riik oleks piisavalt vastutustundlik. Reegleid tuleb karmistada mitte sellepärast, et parematel oleks probleeme, vaid sellepärast, et nõrgematel on probleeme. Eelnõupaketi probleem on see, et seal on ette nähtud sanktsioonid, aga komisjoni ja nõukogu pädevused on jäetud samaks. Seetõttu ei ole välistatud, et samad probleemid, millega Prantsusmaa ja Saksamaa vältisid enda suhtes menetluse algatamist, taas ei tõusetu. Mingil hetkel oli kava selline, et sanktsioonid rakenduksid automaatselt. See oli iseenesest väga hea idee, aga paratamatult põrkus sellega, et riigid ei ole nõus oma suveräänsusest mingit tükki

ära andma. Ehk selleks, et reegleid täidetak, peab keegi nende reeglite täitmise üle valvama, omades piisavalt õiguslikku baasi, et tulla ja karistada, kui vaja.

H. Ruusing: Mis oleks karistus?

J. Ligi: Seal on mitu staadiumi. 0,2 protsenti SKT-st on raha, mida riigid peavad reeglite rikkumise alguses külmutama. Kui nad ettekirjutustele ikkagi ei reageeri, kaotavad nad intressitootluse. Lõpuks on karistus selle deposiidi tühistamine ja äravõtmine. See on suhteliselt hale poliitiline kompromiss, kuigi midagi siiski. Rahalise trahvi suurus pole kõige määravam. Määravamad on turud ja poliitiline karistus. Põhiline on avalikkuse surve ja poliitiline häbi, mida riigid tunnevad, kui Euroopa hakkab neile näpuga näitama.

Kuidas taastada usaldus

H. Ruusing: Küsiksin nende väga kiirete otsuste kohta. Kuidas turgude usaldust taastada? Kui kaua usalduse taastamisega aega on?

J. Ligi: Kord kaotatud usaldust on tohutult raske tagasi võita, eriti kui meediast ei ole selles töös ausalt öeldes abi. Ülemaailmne majandusajakirjandus kipub olema ingliskeelne, pärinema Angloameerika riikidest, kelle sügav huvi on näidata näpuga endast eemale, kuigi mitte tingimata Euroopale, aga nii on see praegu läinud. Seda teevad mõnuga ka riigid, kellel on hoopis vähem põhjust uhke olla kui meil: ei ole neil majanduskasvu ega paremat eelarveseisu. Näiteks ei ole eriti kiita Jaapani olukord, aga ka nemad esinevad teinekord tipptasemel teravate märkustega. See oli vist G20 kohtumine, kus öeldi, et “Euroopa peab lõpuks hakkama tegelema tõsiselt oma võlakriisiga”. Nõnda ütles riik, kellel on juba ammu võlatase üle 200 protsendi SKT-st, kelle rahvastik vananeb ja majandus ei kasva. Neil on omad plussid, tohtu sisemine sääst, mis on suuresti ka riigi võlakirjadesse pandud. Ka USA oma 10-protsendilise defitsiidi ja 100-protsendilise miinusega näitab mõnuga Euroopa suunas. Või Suurbritannia – ei ole kasvu, ei ole tasakaalu, kuigi uus valitsus on asja jõuliselt ette võtnud. Sellest hoolimata ei oleks nagu põhjust teisi häbistada. Aga väike poliitiline, kultuuriline ja majanduslik huvi on ikka näidata – eurotsoon, eurotsoon. See on õli tulle valamine, kogu aeg ühes suunas näitamine. Ja turud vaatavad: oh-hoo, teema on üleval, kirjutame siin maha, mängime jälle languse peale. Selline spekulatiivne raha teenimine, reaalmajandusest ja ka riikide rahandusest üsna lahus olev äri, mis võib kokkuvõttes tuua väga suurt poliitilist ja majanduslikku tulu.

A. Tupits: Põhimõtteliselt ei ole turgude käitumises midagi kummalist, samamoodi on varem käitunud aktsiaturgude suhtes. Euroala võlakriis erineb selle poolest, et kui riigi võlakirju peeti seni täiesti riskivabaks investeringuks, siis nüüd põgenetakse ka riigi võlakirjade eest. Seega miski, mis Ladina-Ameerika puhul näiteks võis olla tavaline 1980–1990-ndatel, on saanud nüüd reaalsuseks Euroopas. Turgude käitumine ei ole läbi aja muutunud. Uus on see meie ühises euroalas. Efekt on see, et üks või mitu probleemset mängijat muudavad turu nii umbusklikuks, et ka korralikel riikidel on raske sealt raha laenata või nad peavad maksma selle eest kõrgemat intressi. Seega vähe sellest, et euroala nõrgemad riigid

on endid nurka mänginud, nad on teinud elu palju raskemaks ka oma partneritel ülejäänud Euroopas.

E. Bahovski: Maailma mõjutab ka see, et räägime suveräänsuse loovutamises ja otsustamise liikumisest rohkem Brüsselisse. Need asjad on omavahel seotud. Euroopa Liidu liikmesriikide sisemine eelarvepoliitika mõjutab tegelikult tervet maailmamajandust, sest avaldab mõju eurotsoonile ja eurotsoon on omakorda seotud teiste turgudega maailmas. Paraku on probleem minu meelest selles, et mõnes euroala riigis ei saada sellest aru. Näiteks kui Soomes olid valimised, kus Põlissoomlaste erakond oli Portugali abipaketi vastu ja rääkis eurotsoonist äärmiselt negatiivselt, mõjutas see tegelikult ka üldpilti maailmas. Timo Soini artikkel ilmus Wall Street Journalis. Paljud aktsendid on mõne aastaga tundmatuseni muutunud ja praegu tundub lihtsalt niimoodi, et sellest ei anta mõnel pool endale aru.

Vastutuse hajutamine poleks õige

H. Ruusing: Kas euro päästja võiks olla Euroopa Keskpank?

A. Tupits: Ma pigem loodan, et ei. Kui Euroopa Keskpank rikuks praegu oma mandaati ja läheks inflatsiooni ohjamiselt mingile muule teele, siis ma kardan, et ühisest valuutaliidust ei tule mingist hetkest alates midagi välja. Põhjus, miks Saksamaa on huvitatud sellest, et hoida eurotsoon koos ja eurotsooni riigid tugevana, peitubki selles, et on keskpankade süsteem, eurosüsteem, mis tagab euroalas stabiilse inflatsiooni. Riikide ülesanne on hoida oma majandus korras, eelarved tasakaalus. Kui tahta, et Euroopa Keskpank ostaks probleemseid riigid välja, siis võetakse ära kõik eeldused või boonused, mis olid majandus- ja rahaliidu jaoks ette nähtud ning sisuliselt keeratakse süsteem pea peale. Ma ei ole kindel, kas näiteks Saksamaa sellise väljaostmise variandiga nõus oleks. Arvan, et pigem ei. Ja kui küsida, kas Eesti peaks sellega nõus olema, siis arvan samuti, et pigem ei. Sisuliselt tähendaks see seda, et tugevamate riikide hoiustajate rahaga makstakse kinni nõrgemate riikide üle jõu elamine.

J. Ligi: Tahaks loota, et asi selleni ei lähe, alusleping seda praegu ei luba. Euroopa Keskpank ongi suuresti praegu Euroopa rahandust üleval hoidnud. Kõigepealt pumbanud meeletult raha kommertspankade kaudu majandusse, päästnud ja hoidnud üleval pangandust, aga üldisemalt likviidsuse kaudu ka majandust. Kui Euroopa Keskpank hakkaks ostma riikide võlakirju, langeks poliitikutelt turu surve ära ja nad oleksid palju "tublimad" rahva arvamust arvestama ja valimistel lubadusi jagama. Selline vastutuse hajumine oleks kahetsusväärne.

Alusleping ja võlakirjad

H. Ruusing: EFSF ei käivitunud kuigi edukalt. On räägitud ka Euroopa võlakirjadest, Euroopa ühtsetest võlakirjadest.

J. Ligi: Et EFSF ei käivitunud edukalt, ei ole päris täpne, sest stabiilsusfond on 2010. aastast alates kogunud raha päris edukalt ning rahastanud Iirimaa ja Portugali. Iirimaa on sisuliselt peaaegu stabiliseerunud, iseasi, kuidas neil praeguses

atmosfääris on võimalik tagasi pöörduda turule. Aga EFSF on edukalt päästnud Iirimaa. Portugal, kelle päästmine on olnud hilisem, on siiski reformid kõvasti ette võtnud. Probleem on selles, et umbusaldus on ka laenuhinda EFSF-i jaoks tõstnud. Aga et fond oleks päris halvasti käivitunud, on muidugi liialdus.

A. Tupits: Põhimõtteliselt ei olnud EFSF-il probleeme turgudelt raha hankimisega kuni hetkeni, kui turgudele öeldi, et EFSF-i on võimalik võimendada ja kuidas see võimendamine toimub. Õnnetul kombel tehti seda just enne, kui Iirimaa emissiooni hakati turgudele müüma, mis tähendas seda, et Iirimaa emissiooni ei õnnestunudki esimese korraga maha müüa.

H. Ruusing: Aga kas Euroopa ühiseid võlakirju keegi ostaks?

A. Tupits: Stabiilsusvõlakirjade puhul tuleb küsida, kas selline tegevus on kooskõlas aluslepingu sätetega või ei. Euroopa Liidu aluslepingutest tuleneb põhimõte, et liikmesriik ei vastuta teise liikmesriigi ega Euroopa Liidu kohustuste eest. Seega satub stabiilsusvõlakirjade idee vastuolule olulise põhimõttega, et iga riik tegeleb oma eelarvemajanduse ja probleemidega siiski ise. Kui stabiilsusvõlakirju turule tuua, tekib küsimus, kas nende võlakirjade puhul on tegemist föderalse Euroopa algega. Siin on palju selliseid küsimusi, mis tegelikult riivavad riigi suveräänsuse põhimõtet. Kuni selleni välja, et pead oma eelarvet koostades käima välja täiendava rahasumma, sest oled klubi liige. Stabiilsusvõlakirjade teemalise rohelise raamatu avalikustab komisjon 23. novembril 2011. Press on selle teksti mingisuguseid koopiaid näinud. Siiani on vähemasti Saksa meedia selle vastu väga vaenulik ning ma umbes aian, mis seal sees võib olla. See on ohtlikule või libedale teele minek, jagades vastutust viisil, mis minu hinnangul ei ole kõige proportsionaalsem.

J. Ligi: Saan sakslaste tigidusest väga hästi aru ja olen ka ise suhteliselt tige ning arvan, et seda asja ei ole piisavalt kritiseeritud, ka Eestis mitte. See on riikidele mugava instrumendi loomine. Praegu on raskusi sellega, et abi saanud riigid küllalt kiiresti tegutseksid, rääkimata riikidest, kus probleeme veel ei ole. Omades sellist suurt instrumenti nagu eurovõlakiri, miks peaks olema lihtsam riikidele peale suruda tingimusi. Kui püss on seinal, siis ikkagi võetakse see kasutusele. Ka EFSF-il ja ESM-il on sarnaseid vastutuse hajutuse elemente, aga nende puhul on kontroll ikkagi tugevasti riikide käes, EFSF-i puhul saavad suuresti sekkuda lausa rahvusparlamendid. Ma ei välista, et riigid hakkavad ka ESM-i puhul nõudma parlamentaarset arutlust ja blokeerimisvõimalusi. Üldiselt läheb võlakirjade tegemine loodetavasti hästi raskelt ja kui, siis ainult erakordselt rangete tingimustega reeglistikuga.

Demokraatia defitsiit süveneb

H. Ruusing: Kui palju üldse "segab" kriisi lahendamist see, et tegemist on demokraatlike riikidega, et paljusid asju tuleb parlamendis otsustada?

E. Bahovski: Võib-olla olen nüüd poliitiliselt ebakorrektne, kuid minu meelest on siin suuremaid probleeme see, et pädevuste viimine Brüsselisse, igasuguste keskorganite tekkimine suurendab demokraatia defitsiiti. See on seotud ka

küsimusega, mis saab siis suveräänsusest. Kui läheme nüüd ajalukku, millest mulle meeldib palju rääkida, siis see mudel, mis sai alguse uusajast, täpsemalt öeldud valgustusajast – kuninga kui suverääni vahetas välja rahvas, kes määras jumalast antud valitseja asemel endale ise valitsejad –, siis praegu on see mudel ohus. Otsuseid võetakse vastu rahva käest küsimata. Samal ajal saab alati öelda, et kõike ei saagi rahvaga konsulteerida, mõnikord on vaja langetada välis- ja kaitsepoliitilisi otsuseid ning kõike ei saa panna ka referendumile. Olen sellega täiesti nõus, aga valimised kui niisugused peavad toimuma. Samal ajal on just nüüd riikides tugevnemas tehnokraatlik lähenemine. Kreekas ja Itaalias näiteks on võimul spetsialistide valitsus. Itaalias rohkem, Kreekas võib-olla vähem, aga praegu valitsevad neid riike mitte poliitikud, vaid tehnokraadid, kellel pole selget mandaati rahvalt. Lootustandev signaal tuli võib-olla Hispaaniast, kus olid valimised ja parempoolsed said rahva mandaadi. Aga ma ei ole kindel, et nad saavad valitseda, kui hakkavad tegema kärpeid, mida nad peavad tegema ja mida nad on lubanud teha. Kas nende populaarsus siis samal tasemel säilib? Minu meelest on see probleem ja ma ei oska öelda, missugune oleks lahendus.

A. Tupits: Kordaksin seda, mida ma juba alguses ütlesin: Euroopa Liit ei ole föderatsioon, vaid riikide liit ning majandus- ja rahaliit ei ole fiskaalne liit, vaid rahaliit. Seega demokraatia, riigisisene demokraatia ning rahva ja parlamendi roll on asjad, millega tuleb arvestada. Kuid ma ei defineeriks demokraatiat euroala võlakriisi lahendamisel kui suurimat probleemi. Pigem on selline probleemipüstitus natuke kunstlik, sest kui ei ole tegu föderatsiooniga, siis paratamatult otsustab riigieelarve üle parlament. Kui tahta, et see toimuks kuidagi teistmoodi, siis juriidiliselt korrektsem oleks kirjutada need uued skeemid tõepoolest aluslepingutesse ning sellisel juhul loovutatakse taas osa suveräänsusest keskvõimule. See peaks ühtlasi tagama, et suveräänsuse loovutamine ei ole ebaühtlane: mõned riigid on nõus midagi loovutama, aga siis selgub, et on hulga neid, kes on leidnud, et nad küll lubasid loovutada, aga tegelikult jätkavad ikka samas vaimus ja loodavad, et keegi teine kohustused kannab.

J. Ligi: Demokraatia rõhutamise ei saa kuidagi poliitiliselt ebakorrektna olla, sisuline on hoopis küsimus: kui võim on rahva käes, siis kelle käes ta ikkagi on? See küsimus ei kao kuhugi. Eesti põhiseadus näeb näiteks ette referendumite keelamise mitte ainult välislepingute, vaid ka eelarve- ja maksuküsimuste puhul. Tõepoolest on valimised olulised, aga mõnede teemade isoleerimine rahvaküsitlusest on hädavajalik, et riik koos püsiks. Need riigid, kes selliseid barjääre ei ole rahva arvamus vahet vahetanud, on praegu palju keerulisemas olukorras. Neid riike – ma tean ühte eurotsoonis, kes ise kurdab, et neil on kõik asjad võimalik referendumile lükata – ootab minu arvates ees tume tulevik. Rahandusasju, kus inimestel on käegakatsutavad huvid, aga kus on ka palju varjatud allhoovusi, peavad siiski otsustama parema informeeritusega ja ettevalmistusega esindajad. Kõik see on osa demokraatlikust süsteemist. Aga kriisioludes oleksin mina valmis olema väiksem demokraat. Näen pidevalt otsustamatust. Poliitikud mõtlevad enda tagasivalimise peale rohkem kui riigi saatuse peale ja lükkavad oma otsustamatust rahva otsustamise suunas, mis tegelikult tähendab seda, et poliitikute grupihuvide tõttu püütakse iga asja kooskõlastada ja otsuseid ära jätta või edasi lükata.

Kas föderaalriik tuleb?

H. Ruusing: Kui Prantsusmaa ja Saksamaa lepivad kokku, et nad annavad tüki oma suveräänsusest Euroopa tuleviku nimel ära, kas siis ülejäänud 25-l või 15-l tuleb seda järgida? Kui need kaks otsustavad, et föderaalriik Euroopas on võimalik, mis on siis väiksemate võimalused?

A. Tupits: Väiksemate võimalus on sellega nõustuda või mitte nõustuda. Põhimõtteliselt ei ole föderaalne Euroopa iseenesest midagi halba. Föderaalne Euroopa võib anda väikeriikidele isegi parema võimaluse, sest kui praegu otsustavad nii-öelda suured ja väikeriikidel on vähe valikuid, siis tugeva keskvõimuga Euroopa võib olla väikeriikidele natuke parem valik. Aga kõik see on siiski midagi, milleks tuleb kas olemasolevaid aluslepinguid muuta või teha täiesti uued lepingud.

E. Bahovski: Siin on mitu küsimust. Küsimus on tõesti tuumik-Euroopas, kahekiiruselises Euroopas. Kui Prantsusmaa ja Saksamaa otsustavad edasi minna, on Eestil muidugi mõistlik seda järgida. Teisest küljest on Prantsusmaa ja Saksamaa pärast Teist maailmasõda ka selliseid lepinguid teinud. On ju Élysée lepingud 1963. aastast, mis küll ei rääkinud Euroopa Liidu tasandil suveräänsuse loovutamisest, aga rääkisid Prantsusmaa ja Saksamaa paremast koostööst. Valitsused vahetavad ametnikke, ministeeriumid ametnikke, kõik ikka selleks, et integratsioon toimiks. Ja see mudel on tegelikult ka toiminud. Euroopa Liidu sees on Prantsusmaa ja Saksamaa koostöö olnudki tihedam kui teiste riikide vahel. Minu meelest on oluline ka see, kuidas kõike tehakse ja kuidas suveräänsust loovutatakse. Seetõttu oleks loogiline eeldada, et see protsess ise võiks olla avatud ja vähemalt konsultatsioonide tasemel võiks sellest kõnelda ka teiste liikmesriikidega. Ütlen seda sellepärast, et kui tuli Schumani deklaratsioon, teatavasti 1950. aasta 9. mail, siis teati, et Suurbritannia valitsus on selle vastu, aga koostöö nimel peeti siiski vajalikuks Suurbritannia valitsust teavitada. Kuid teavitati ainult 24 tundi ette. Suurbritannia valitsus ei jõudnud enam reageerida. Siin on küsimus nii sisus kui ka vormis.

J. Ligi: Föderatsioon või mitteföderatsioon, kumbki neist ei ole Eestile läbinisti hea või halb. Kui seda filosoofiat rohkem rahandusele fookustada, siis näiteks üleeuroopaline maksusüsteem oleks meile halb, sest keskeltläbi on see konkurentsivõimetu. Seejuures on elemente, mida tahaks, et harmoneeritaks rohkem, näiteks käibemaksu määra, käibemaksureegleid, aktsiisireegleid, see on valdavalt erandite kaotamine. Ma hääletaksin kahe käega poolt, kui need reeglid iseenesest parandaksid ühisturgu ja oleksid suhteliselt valutu viis majandust maksustada. Erandid oleksid struktuurne edenemine, samas tulumaksu puhul ma oleksin valdavalt ühtlustamise vastu. Samas ei saa eitada, et teatud üleeuroopalise majandustegevuse puhul mingid üleeuroopalised reeglid, kui need õnnestuks lõpuks välja pakkuda, võiksid vabatahtlikuna ka meie riigile head olla. Ka Eestis oleks võimalik valida mingisugune tulumaksustamise viis üle piiride tegutsevatel firmadel. Seda ei ole veel õieti välja pakutud. Eelarve puhul on sama lugu: oleksime nõus, kui liigutaks reeglite tugevuselt ning sanktsioonide karmuselt ja automaatsuselt föderatsiooni suunas. Samas kindlasti ei tahaks, et eelarve mahtusid ja jaotamist ette kirjutataks, see ei oleks minu arvates Eestile hea. Siin

on pigem Euroopal vaja liikuda meile lähemale ja reformida ennast tugevalt, mitte sundida dünaamilisematele riikidele peale oma natuke ajast ja arust hoolekanderiiki.

Loomuliku arengu tee

H. Ruusing: Kas võlakriis pigem kiirendab Euroopa föderaalriigi tekkimist? Kas lähema kümne aasta jooksul on Euroopast saanud föderaalriik?

J. Ligi: Võib-olla läheb hoopis vastupidi. Praegu on risk, et toimub pudenemine, äkki ei pea see nn Euroopa kõhualune ikkagi vastu. Aga föderaalriigist on asi ikkagi hästi kaugel, me pigem ei peaks neid praeguse aja lähenemisi ja koostööd veel niimoodi defineerima. Arvan, et fiskaalpoliitiline koostöö on kindlasti hea ja see tugevneb. Kui makromajanduse järelevalve ning majanduse prognoosimise ja analüüsimise alane koostöö paraneb, on kõik hea.

E. Bahovski: Kui mälestusi, meenutusi, ajalooramatuid lugedes ajas natuke tagasi vaadata, siis 20 aasta eest, kui sõlmiti Maastrichti leping, räägiti põhimõtteliselt sama asja. Euroopast saab föderatiivne riik, sambasüsteem annab Euroopa Liidule juurde igasuguseid pädevusi. See oli näiteks väga suur probleem Soomele Euroopa Liiduga liitumisel, sest seadis ohtu riigi senise neutraliteedipoliitika. Arvati, et Soome vastavad pädevused kaovad. Kõik need asjad on ju tegelikult läbi käidud. Föderatiivse riigi eelduseks, kui võtame mudeliks näiteks Ameerika Ühendriigid, on ikka üks rahvas. Euroopas seda ei ole. Räägitakse küll eurooplase identiteedist, mis teatavatel ajaloolistel põhjustel on võib-olla kõige paremini tulnud välja Saksamaal, sest sakslane seab oma Euroopa identiteedi isegi esikohale ja sakslaseks olemise alles teisele kohale, aga teistes liikmesriikides on vastupidi. Seetõttu mingit poliitilist eeldust föderatiivse riigi tekkeks veel pole. Kui seda tekitatakse jõuga, nii nagu see oli Nõukogude Liidus, siis see ei ole jätkusuutlik.

A. Tupits: Kui veel ajalukku vaadata, siis Ameerika Ühendriikidel võttis föderatsiooniks kujunemine aega alates iseseisvussõjast kuni kodusõjani ja sinna veel mõned aastad otsa. Pigem võiks see asi olla loomuliku arengu tee, alustades võib-olla sellest, et riigid ühtlustavad oma fiskaalpoliitilise seadusandluse. Riigieelarve tasakaal võiks olla teema, mis on Euroopas ühtne, ja sellest ei oleks kõrvalekaldumisi. Riigid kooskõlastaksid oma majanduspoliitikat nii, et partnerite arvel võlgu ei elataks. Ma arvan, et see on pigem sammsammuline protsess, kohe Euroopa kindlasti föderaalseks ei muutu.

Kas euro jääb püsima?

H. Ruusing: Viimaseks küsin: kas euro suhtes tasub olla optimistlik, kas euro jääb püsima?

J. Ligi: Optimistlik tasub alati olla ja euro jääb püsima, aga eurotsoonil on muidugi miljon asja läbi mõelda ja muuta. Ma mõtlen eurotsooni riikidel, ka koostöö mõttes. Ilma eurota ei kujuta elu ette. Eestil ei ole võimalik mõelda sedapidi, et toome rahvusvaluuta tagasi, sest tegelikult on see meil olnud ainult teise nimega kupüür. Meil ei ole võimalik ise efektiivset rahapoliitikat ajada. Samuti ei ole kogu

ühisturu poliitilise, kultuurilise ja majandusliku kooskõla seisukohalt võimalik ette kujutada, et pudenetakse uuesti 27 rahvusvaluutaks. Eriti kole saab see olema kriisihetkel, kui toimub tõeline kaos, kus üksteisel nahka üle kõrvade tõmmatakse ja püütakse vägisi ebaausat eelist saavutada.

E. Bahovski: Mina olen samuti euro suhtes optimistlik. Eurotsooni on poliitiliselt panustatud nii palju, et praeguses olukorras on mõeldamatu, et eurost loobutakse. Kindlasti tuleb aga euroalas ja Euroopa Liidus ette muudatusi. Milliseid täpselt, ma ei oska öelda, aga tuleb meeles pidada seda, et poliitiline tahe eurot üleval hoida on jätkuvalt olemas.

A. Tupits: Lõpetuseks ütleksin sedasama, mida eelkõnelejad: euro kui valuuta on ju väga hea asi ja oluline element selleks, et Euroopas tekiks ühisturg. Selles suhtes on euro projekt, millesse panustada. Kui sellesse ei panustata, oleks probleeme palju rohkem. Tunduvalt lihtsam on hoida ja tugevdada seda, mis on juba saavutatud, kui lõhkuma hakata.